

A VILÁG TERMÉSZETVÉDELMEINEK TÖRTÉNELMI KEZDETEI A VÉDETT TERÜLETEK KIALAKÍTÁSÁRA VONATKOZÓAN

CENTERI CSABA¹, GYULAI FERENC²

¹SzIE-Gödöllő, MKK, Környezet- és Tájgazdálkodási Intézet, Természetvédelmi Tanszék
2100 Gödöllő, Páter K. u. 1. e-mail: Centeri.Csaba@kti.szie.hu

²SzIE-Gödöllő, MKK, Környezet- és Tájgazdálkodási Intézet, Földhasználati és Tájgazdálkodási Tanszék
2100 Gödöllő, Páter K. u. 1. e-mail: Gyulai.Ferenc@kti.szie.hu

Kulcsszavak: természetvédelem, történet, világ, védett területek

Összefoglalás: A természet védelmét szolgáló területek kijelölése már több ezer évvel ezelőtt elkezdődött. A természetvédelem hivatalos történetének kezdete azonban a XIX. századra tehető. 1872-ben alakult meg a Yellowstone Nemzeti Park, ez a természetvédelem hivatalos történetének kiindulási pontja. Az IUCN legújabb, a védett területek kezeléséhez kialakított kategóriarendszerét 1994-ben fogadták el. Ennek előzményével, a védett területek kialakulásának, illetve kialakításának történetével foglalkozunk, bemutatva az első védett területeket az I. világháború kezdetéig.

Előzmények

Az ökoszisztémák és fajok védelme az ember környezetromboló tevékenysége, a bioszféra rosszul és túlzott mértékben való használata miatt került a figyelem középpontjába. Ma már a kormányok többsége tisztában van azzal, hogy a fajok védelme szükség-szerű kötelességünk az emberiség fennmaradásának érdekében. Persze nem minden kormány tesz erre vonatkozóan erőfeszítéseket, vagy ha igen, akkor különböző mértékben. Úgy tűnik, hogy az emberek önállóan nem képesek önkéntes védelmi stratégia kidolgozására, ezért ez a világon mindenhol a kormányok feladata. Ez különösen fontos, mivel drámai mértékben csökkent az emberi behatás alatt nem álló, ún. szűz területek kiterjedése (az összes szárazföld 1%-a). Ennek köszönhető, hogy védett területek alig kerülhettek kijelölésre érintetlen természeti környezetben, tehát bizonyos mértékű emberi behatás szinte mindegyiket éri. Éppen ezért a védett területek kezelésére vonatkozóan az IUCN (International Union for the Conservation of Nature and Natural Resources) kidolgozott egy kategóriarendszert, amely a következő hat kategóriát különbözteti meg: I. szigorúan védett természetvédelmi területek, vadonterületek; II. nemzeti parkok; III. természeti emlékek; IV. kezelt természetvédelmi területek (vadrezervátumok); V. tájvédelmi körzetek (védett szárazföldi és tengeri tájak); VI. védett területek a természeti erőforrások fenntartható kitermelésével (Standovár és Primack 2001). Ennek megértéséhez érdemes megismerni, röviden áttekinteni a védett területek kialakításának kezdetét.

A védett területek szorosan kapcsolódnak az emberi civilizációhoz. Az első védett területek alapítása királyok és uralkodók nevéhez és rendeleteihez fűződik. Indiában már 2000 évvel ezelőtt létezett ilyen. Az a gondolat azonban, hogy egyes területek maradjanak meg érintetlenül, nem elsősorban a természetvédelmi törekvések miatt merült fel, hanem vallási okokból. Titkos vagy vallási helyeket alakítottak ki egyes csendes-óceáni népcsoportok (ún. „taou” területeket), de ismerünk hasonlókat Afrikából is. A ruandai Itshyanya vallási hely volt évszázadokig, nemcsak odalátogatni (és így vadászni, fát

vágni és házat építeni), de átutazni sem volt szabad a területen, így a vadon élő állatok teljes biztonságban érezhették magukat. Ennek köszönhetően a XX. sz. elején, amikor az európaiak felfedezték és komolyabb tűzerejű fegyvereikkel már nekifogtak a vadállomány pusztításának, a Itshyanya területén kiváló állapotban lévő vadállomány élt (CENTERI 2006).

Európában elsősorban erdőrészeket jelöltek ki védett területként, de sokkal kézzelfoghatóbb volt az indok: vadászat. A vadászat a bátorság és így a férfiaság, de a nemeség kifejezése is volt. Vadászat céljára már ezer évvel ezelőtt is jelöltek ki területeket, ahová csak a nemesek juthattak be, és így a köznép számára a vadászat egyenlő lett a vadorzással. Európa egyik legjobban megőrződött természeti területe ma Gran Paradiso Nemzeti Park (Olaszország) néven ismert. Ez 1836-ban hivatalos vadászterület, 1856-ban pedig Királyi Vadászati Rezervátum lett. Annak ellenére, hogy az alapítókat nem a természeti értékek védelme ösztönözte, ezek a vallási és vadászati céllal „lekerített” területek mégis szolgáltak ilyen célokat is.

A mai védett területek története a XIX. században gyökerezik. Az angol költő, William Wordsworth 1810-ben fogalmazta meg víziószerű elképzelését az angliai Lake District környékéről: „egyfajta nemzeti tulajdon”. 1832-ben az amerikai költő, felfedező és művész, George Catlin felhívta a figyelmet egy olyan parkra, amely a nemzeté, és benne az emberek és a vadak együtt létezhetnek, megőrizve ugyanakkor a parkban fellelhető természet vadságát és frissességét. 1864-ben egy kongresszusi határozat megteremtette a mai Yosemite Nemzeti Park alapjait azzal, hogy a nagyközönség számára rendelkezésre bocsátotta felüdülési célból.

A mérföldkő

Az első valódi nemzeti parkot 1872. március 1-jén alapították, és itt idézzük a pontos angol szöveget: „as a public park or pleasuring ground for the benefit and enjoyment of the people“. A megfogalmazásból látható, hogy a parkot egyértelműen az emberek érdekében alapították, nem pedig a természeti értékek védelmére. A Yellowstone alapítása ennek megfelelően nem töltötte be azt a szerepet, amit George Catlin megálmodott, így például az indián lakosság érdekeit egyáltalán nem vette figyelembe.

Az első nemzeti parkokat és védett területeket az észak-amerikai kontinensen, valamint Ausztráliában és Új-Zélandon, illetve Dél-Afrikában alapították. Az észak-amerikai és ausztrál őslakosok nem építettek fél kontinensre kiterjedő úthálózatokat, nem irtottak ki több ezer hektárnyi erdőt, hogy aztán feltörhessék szántóföldnek. Sokkal nagyobb összhangban éltek a természettel, mint a mai lakosok. Talán ez lehet az egyik oka (http1) annak, hogy ezeken a kontinenseken jöttek létre az első nemzeti parkok.

További védett területek alapítása a XIX. sz. végén

A védett területekre vonatkozóan a WDPA (World Database on Protected Areas) (http2), a WCMC (World Conservation Monitoring Centre) és az UNEP (United Nations Environmental Program) közös együttműködésében létrehozott adatbázisból juthatunk alapadatokhoz. Ezekben szerepel a védett terület neve, az ország neve, az IUCN kategória kódja, a földrajzi szélesség és hosszúság (ahol a park fekszik), a területi kiterjedése, az adatszolgáltató neve és az adatszolgáltatás ideje, a tulajdonos és a kezelő személye.

Jelenleg 10 évente rendeznek világtalálkozást nemzeti park témakörben. Ezekre az alkalmakra frissítik a korábban beérkező adatbázist. A legutóbbi konferencia 2003-ban volt. Ebből az adatbázisból, illetve elsősorban a konzorciumot alkotó szervezetek honlapjáról és CENTERI (2006) alapján gyűjtöttük és elemeztük az adatokat és információkat a védett területek történetére vonatkozóan.

Az első érdekes írott, hivatalos adat, hogy 1866-ban Ausztráliában kijelöltek egy 2000 ha-os területet védelmi és turisztikai célokra Sydneytől nyugatra. Ez adta az alapját a későbbi Blue Mountains Nemzeti Parknak. A Yellowstone után 1879-ben alakult meg a világ második nemzeti parkja. A már említett, 1866-ban alapított védett területhez hasonlóan ezt is Sydney mellett hozták létre, hogy kielégítsék a robbanásszerűen növekvő nagyvárosban élők természet iránti igényét. Történelmi fontosságú, hogy ezt a parkot egyszerűen úgy hívták: „The National Park”, azaz „A nemzeti park”. Később Royal Nemzeti Park névre keresztelték. Ez volt az első olyan védett terület, amelynek a nevében már szerepel a „nemzeti park” kifejezés. Az ausztrálok szerint ők használták először ezt a kifejezést, de az amerikaiak ezt vitatják.

Fontos lépés volt a Tongariro Nemzeti Park (Új-Zéland) 1894-es alapítása, mert ez volt az első eset, ahol az őslakosokkal teljes egyetértésben, és azok érdekeinek széleskörű figyelembe vételével történt a nemzeti park alapítása. Ez volt Új-Zéland első nemzeti parkja

A XIX. században összesen 13 nemzeti parkot alapítottak (1. táblázat). A parkok három nagyon fontos ismérvvel rendelkeztek:

1. kormányzati határozat rendelkezett az alapításról;
2. a kijelölt terület általában nagy, és relatíve érintetlen volt;
3. a parkokat látogathatóvá tették az állampolgárok számára.

Ebből is láthatjuk, hogy a nemzeti parkok eszméjének központi pillére a látogathatóságuk, azaz, hogy nyitva állnak az emberek előtt. A védett területek közül pedig elsősorban a nemzeti parkokról vannak konkrét információink.

1. táblázat Az első nemzeti parkok a világon
Table 1. The first national parks of the World

Nemzeti Park	Ország	Alapítás éve
1. Yellowstone	USA	1872
2. The National Park (később: Royal)	Ausztrália	1879
3. Banff	Kanada	1885
4. Glacier	Kanada	1886
5. Yosemite	USA	1890
6. Sequoia	USA	1890
7. Belair	Ausztrália	1891
8. Ku Ring Gai Chase	Ausztrália	1894
9. Tongariro	Új-Zéland	1894
10. Waterton Lakes	Kanada	1895
11. Wilson's Promontory	Ausztrália	1898
12. Mount Buffalo	Ausztrália	1898
13. El Chico	Mexikó	1898

Az 1. táblázatban szereplő nemzeti parkokon kívül fontos még megemlítenünk a nagyszámban kialakított erdőrezervátumokat, melyeket a XIX. sz. utolsó éveiben Dél-Afrikában alapítottak.

Kanadában említésre méltó tartományi parkokat alapítottak: Ontario-ban Algonquin (1893) és Rondeau (1894); Quebec-ben Les Laurentides és Mont Tremblant (mindkettőt 1895-ben).

A túlzott vadászat késztette arra a Brit Birodalmat, hogy Sabie Vadrezervátum néven védett dél-afrikai területet jelöljön ki 1898-ban (később ebből hozták létre a ma egyik legismertebb nemzeti parkot, a Krüger 1926-ban). 1903-ban megalakul Dél-Afrika első nemzeti parkja, a Natal Drakensberg. 1926-ban hozták létre a natali Hluhluwe, Umfolozi és Saint Lucia vadrezervátumokat.

A XIX. század végén, az angol gyarmatokon végrehajtott védett terület alapítások hatására világszerte terjedni kezdtek a kijelölések. Számos ország hozott törvényt a védett területek kijelölésére és kezelésére vonatkozóan. Végül megszorodtak a védett területek, bár a XX. sz. első évtizedében még mindig az USA büszkélkedhet a legnagyobb számú védelem alá helyezéssel. Míg ebben az évtizedben összesen 68 védett terület alakult a világban, ennek fele(!) történt az USA-ban, és ugyanannyi máshol a világban. Terület szempontjából az USA 9,2 millió, az összes többi ország pedig 2,9 millió hektár területet jelölt ki védelemre.

A következő országok csatlakoztak még az Amerikai Egyesült Államokon, Új-Zélandon (14 kijelölés történt – IUCN Ia, II és III), Dél-Afrikán (három kijelölés – IUCN II és IV) és Kanadán (Jasper Nemzeti Park, 1907) kívül a védett területet alapító országok csoportjához:

- Dánia (1902, egy területtel – IUCN V),
- Japán (1902, egy területtel – IUCN II),
- Malajzia (1906, két területtel – IUCN Ia és IV),
- Hollandia (1906, egy területtel – IUCN IV),
- Chile (1907, egy területtel – IUCN IV),
- Lengyelország (1907 egy területtel – IUCN IV) és
- Svédország (kilenc kijelölés – Ia, II, IV).

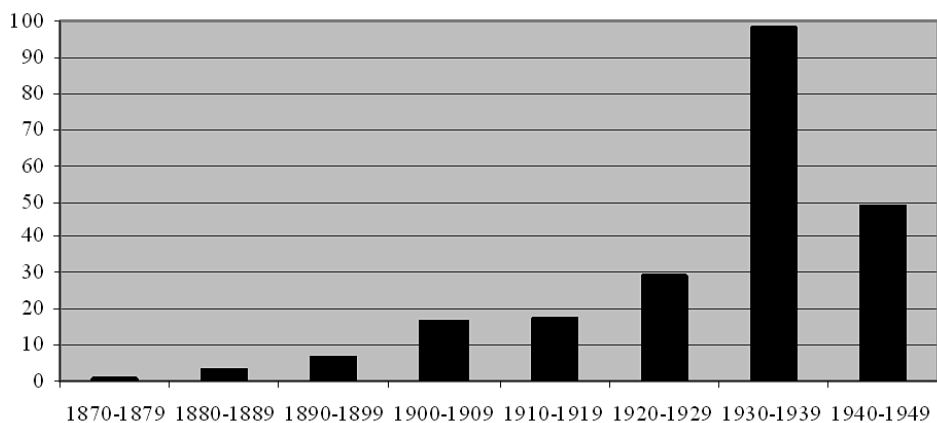
Az első évtized fontos európai események időszaka is volt. Ekkor alakult Európa első nemzeti parkja, az Abisko. Nem is álltak meg a nemzeti parkok alapításával, ugyanebben az évben alakultak a Stora Sjöfallet, a Sarek és a Peljekajse Nemzeti Parkok is.

A WDPA adatbázisban nem szerepel minden védett terület. 1908-ban hozták létre Indiában, Kaziranga területén az Assam rezervátumot, amely azóta nemzeti park státuszt kapott, és talán egész Ázsia legkiválóbb vadrezervátuma.

A védett területek alapítása természetesen tovább folyt. Ezekből az 1950-ig alapított nemzeti parkokat mutatja az 1. ábra.

Összefoglalás

A közölt adatok alapján a természetvédelem kezdeti történetét jelentős részben a nemzeti parkok alapításához köthetjük. Amennyiben elfogadjuk, hogy a világ természetvédelmének legfontosabb eseménye a Yellowstone Nemzeti Park megalapítása, akkor a következő fontosabb mérföldköveket sorolhatjuk fel a WDPA adatbázisa alapján (<http2>) a védett területek kijelölésére vonatkozóan:

1. ábra Az alapított nemzeti parkok száma a XX. század első felében

Fiuger 1. Number of established national parks in the first half of the 20th century

- 1872 – a világ első nemzeti parkjának, a Yellowstone Nemzeti Parknak az alapítása;
- 1879 – megalakul az első ausztrál nemzeti park (The National Park, később Royal);
- 1885 – megalakul az első kanadai nemzeti park (Rocky Mountain, később Banff);
- 1893 – megalakul az első kanadai provinciális park (Algonquin);
- 1894 – megalakul az első új-zélandi nemzeti park (Tongariro);
- 1898 – megalakul az első mexikói nemzeti park (El Chico);
- 1902 – megalakul az első japán védett terület (Kominato Speciális Nemzeti Vadvédelmi Terület), amely az első nem gyarmati ország, ahol védettségre jelölnek ki területet; Dánia kijelöli első védett területét;
- 1903 – megalakul az első dél-afrikai nemzeti park (Natal Drakensberg);
- 1906 – Malajzia két, Hollandia egy területet nyilvánít védetté;
- 1907 – Chile és Lengyelország is kijelöli első védett területét;
- 1909 – Svédország összesen 9 védett területet jelöl ki, ezzel megalakul Európa első nemzeti parkja is;
- 1910 – létrejön az első karibi védett terület Grenadában (Grand Etang Erdőrezervátum néven) és az első indonéziai védett terület (Sibatu Lotang Véderdő néven);
- 1911-ben megalakult a „Dominion Parks Branch” (a későbbi Parks Canada), a Földön az első olyan kormányzati szerv lett, amely kizárólag a nemzeti parkok kezelése céljával jött létre;
- 1912 – az első afrikai, de nem dél-afrikai védett területet alapítják Nigériában (Milliken Hill – IUCN Ia).

Össességében elmondhatjuk, hogy a Yellowstone Nemzeti Park alapításától az I. világháború kezdetéig ezek voltak a természetvédelem világszintű történetének legfontosabb eseményei és főbb állomásai. Az I. világháborútól napjainkig számos változás zajlott le a világon a természetvédelemben, amelyek ismertetése bővebb elemzést igényel.

Irodalom

- CENTERI CS. (2006): A világ nemzeti parkjai. Egyetemi Jegyzet (4. átdolgozott kiadás). Gödöllő, p. 229
- STANDOVÁR T., PRIMACK R. B. (2001): A természetvédelmi biológia alapjai. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp., p. 542
- http1: http://www.strath.ac.uk/Departments/Geography/course_materials/cnr/lecture13/cnr_lec_13.html (már nem él az oldal, a szerzőknél elérhető)
- http2: <http://www.unep-wcmc.org/wdpa/>

THE BEGGINING OF NATURE CONSERVATION HISTORY CONCERNING THE DESIGNATION OF PROTECTED AREAS

C. CENTERI¹, F. GYULAI²

¹SIU-Faculty of Environmental and Agricultural Sciences, Institute of Environment and Landscape Management, Dept. of Nature Conservation
H-2100 Gödöllő, Páter K. u. 1. e-mail: Centeri.Csaba@kti.szie.hu

²SIU-Faculty of Environmental and Agricultural Sciences, Institute of Environment and Landscape Management, Dept. of Land Use and Landscape Management
H-2100 Gödöllő, Páter K. u. 1. e-mail: Gyulai.Ferenc@kti.szie.hu

Keywords: nature conservation, history, world, protected areas

Designation of the areas for the purpose of nature conservation started a few thousands years ago. The official start of the history of nature conservation was the 19th century. In 1872 Yellowstone National Park was established, this is the official starting date of nature conservation. The newest categories of the IUCN for the management of protected areas were accepted in 1994. We wish to give an overview about the antecedents, about the history of the designation and forming of protected areas, introducing the first protected areas until the First World War.